

GLASOVNE PROMJENE

Glasovne promjene mogu biti dio povijesnog razvoja, ali mogu biti i aktualne, kao rezultat težnje za lakšim izgovorom.

Razlikujemo tri vrste glasovnih promjena:

- zamjena fonema drugim fonemom (u bugarskome npr. prijeglas jata, zamjena zvučnog fonema njegovim bezvučnim parnjakom)
- ispadanje fonema (npr. elizija, metateza)
- zamjena fonema alofonom (npr. redukcija vokala).

Obezvučenje na kraju riječi (*обеззвучаване в края на думите*)

U bugarskome jeziku zvučni konsonanti na kraju riječi, ispred stanke gube svoju zvučnost, tj. dolazi do njihova obezvučenja. U hrvatskome jeziku zvučni suglasnici ne gube zvučnost na kraju riječi.

Ta se promjena ne bilježi u pisanju, što znači da se zvučni konsonanti samo izgovaraju kao bezvučni.

Primjeri: *праз* [прак], *лов* [лоф], *ориз* [орис], *бридж* [брич], *град* [грат], *сняг* [сняк], *боб* [боп], *нож* [нош], *любов* [любоф], *молив* [молиф], *враг* [врак].

Asimilacija po zvučnosti (*уподобяване*)

Asimilacija se provodi u skupinama šumnika, kada se javljaju jedan do drugoga, kako bi se olakšao izgovor. Javlja se unutar jedne riječi, ali i na granici dviju susjednih riječi. Kada se unutar riječi ili na spoju dviju riječi koje se izgovaraju kao cjelina nađu dva šumnika nejednake zvučnosti, izjednače se po zvučnosti u govoru tako da se prvi prilagodi pretvarajući se u svoj parnjak. Riječ je o tzv. regresivnoj asimilaciji. U hrvatskome se ta glasovna promjena naziva jednačenje po zvučnosti i njezina su pravila istovjetna pravilima koja vrijede za bugarski izgovor, ali temeljna je razlika u tome što se u hrvatskome jeziku ona bilježi u pismu (*vrabac* – *врапца*), a u bugarskome se ostvaruje samo u izgovoru. To znači da je izgovor riječi jednak u obama jezicima, ali se u bugarskome riječi zapisuju prema principima morfološkog pravopisa.

Usp. pisanje u hrvatskome i bugarskome jeziku (u uglatoj zagradi je zapisan izgovor): *rob*: *ropstvo* / *роб*: *робство* [ропство], *gladak*: *glatka* / *гладък*: *гладка* [глатка], *težak*: *teška* / *тежък*: *тежка* [тешка], *blizak*: *bliska* / *близък*: *близка* [блиска], *svat*: *svadba* / *сват*: *сватба* [свадба], *zbogom* / *сбогом* [збогом], *ispit* / *изпит* [испит], *odbor* / *отбор* [одбор], *zgrada* / *сграда* [зграда], *istok* / *изток* [исток].

Razlikuju se dvije vrste asimilacija:

- obezvučavanje (zvučni konsonant postaje bezvučni): *изчакам* [исчакам], *бележка* [белешка], *обувка* [обуфка], *тетрадка* [тетратка]
- ozvučavanje (bezvučni konsonant se izgovara kao zvučni): *отговор* [одговор], *сбогом* [збогом], *отделение* [одделение].

Konsonant *в* ima poseban status: u nekim je položajima zvučni šumnik, u drugima se ponaša kao zvonačnik ili poluvokal pa nema obilježje zvučnosti. Postoje posebna pravila izgovora i pisanja prijedloga *в* (hrv. *у*):

- ispred riječi koje počinju zvučnim suglasnikom čuva svoju zvučnost:
в гората, *в дневника*, *в живота*
- obezvučuje se ispred riječi koja počinje bezvučnim suglasnikom, zvonačnikom, vokalom i *й*: *в селото* [ф селото], *в полето* [ф полето], *в храстите* [ф храстите], *в окото* [ф окото], *в реката* [ф реката], *в морето* [ф морето], *в нивата* [ф нивата], *в ястието* [ф ястието].

Palatalizacija (*палатализация*)

Palatalizacija je povijesna glasovna promjena, karakteristična za slavenske, ali i neke druge jezične porodice. To je proces preobrazbe nepalatalnih (nepčanih) konsonanata u palatalne (nepčane) konsonante.

U bugarskome se jeziku provodi pod utjecajem prednjih vokala *е*, *и*. Konsonanti *к*, *г*, *х* u poziciji ispred vokala *е*, *и* mijenjaju se u *ч*, *ж*, *ш* ili *ц*, *з*, *с*. Prema tome, razlikujemo prvu i drugu palatalizaciju (za drugu je u hrvatskome jeziku prihvaćen naziv sibilizacija):

- prva palatalizacija: *к*, *г*, *х* > *ч*, *ж*, *ш* (*бог* – *боже!*, *пека* – *печеш*, *сняг* – *снежен*, *дълъг* – *дължина*, *прах* – *прашен*)
- друга palatalizacija: *к*, *г*, *х* > *ц*, *з*, *с* (*ръка* – *ръце*, *вестник* – *вестници*, *съпруг* – *съпрузи*).

Metateza (*метатеза*)

Metateza je premetanje i/ili zamjenjivanje jednih jezičnih jedinica (obično glasova ili glasovnih skupova) drugima. U razvoju pojedinih slavenskih jezika, pa tako i u povijesti bugarskoga i hrvatskoga jezika, najčešće je riječ o metatezi likvida, tj. zamjeni mjesta likvida i vokala.

U suvremenome bugarskom jeziku ta se glasovna promjena odnosi na skupine glasova *ър* i *ъл*. Metateza je pozicijska promjena u redoslijedu fonema: vokal *ъ* mijenja svoj položaj u odnosu na likvide *р* i *л* kako bi se izbjeglo nagomilavanje konsonanata i olakšao izgovor. Na mjestu gdje u hrvatskome nalazimo slogotvorno *r*, u bugarskome se često javlja *ръ* (*смърт* – *smrt*, *твърд* – *tvrd*, *върх* – *vrh*).

Primjeri:

- zamjena *ър* > *ръ*: *вържа* – *вързвам*, *Сърбия* – *сръбски*, *върба* – *Връбница*, *въртя* – *въртна*
- zamjena *ъл* > *лъ*: *пълен* – *плънка*, *хълцам* – *хлъчна*, *мълча* – *млъквам*, *сълза* – *слъзна*.

Prijeglas jata, zamjena *я* > *е* (*ятов преглас, редуване я>е*)

Prijeglas jata glasovna je zamjena vokala *я* u *е*, koja se provodi na etimološkom mjestu staroslavenskog prednjeg vokala *jať*.

Do promjene dolazi u tri slučaja:

- kod promjene naglasaka. U naglašenome se slogu piše i izgovara *я*, u nenaglašenome se piše i izgovara *е*:

цвят – *цветове*, *хляб* – *хлебар*, *вярност* – *верността*, *свят* – *световен*

- kod promjene tvrdoga u meki slog. Ispred tvrdoga sloga piše se i izgovara *я*, ispred mekoga sloga *е* (meki slog sadrži prednje vokale *е*, *и*, meki konsonant ili *й*):

желязо – *железен*, *бяла* – *бели*, *пях* – *пея*, *ряпа* – *репичка*

- do promjene dolazi i ispred konsonanata *ж*, *ч*, *ш*:

сняг – *снежна*, *мляко* – *млечна*, *грях* – *грешка*, *бряг* – *крайбрежна*.

Udvajanje konsonanata (*двойни съгласни*)

Udvajanje konsonanata nije karakteristično za bugarski jezik, ali je u usporedbi s hrvatskim u bugarskome to češća pojava. Razlog tomu je težnja morfološkom pravopisu. Na granici morfema udvajaju se konsonanti kada se u tvorbi riječi jedan do drugoga, u susjedstvu, nađu konsonanti od kojih jedan pripada primjerice prefiksu, a drugi osnovi.

Udvajanje može nastati prefiksacijom: *оммогава* = *от* + *могава* (hrv. *otada*), *омтук* = *от* + *тук* (hrv. *odavde*), *оттам* = *от* + *там* (hrv. *otamo*), *поддържам* = *под* + *държам* (hrv. *podržavati*) i *поддръжка* (hrv. *podrška*), *преддверие* = *пред* + *дверие* (hrv. *predvorje*), *беззаконие* = *без* + *законие* (hrv. *bezakonje*).

Udvajanje grafema *т* nastaje kod dodavanja člana imenicama ženskog roda na *-т*: *пролет* + *та* = *пролетта*, *смърт* + *та* = *смъртта*, *хубост* + *та* = *хубостта*.

Udvajanje grafema *н* javlja se u pridjevskim oblicima za ženski rod, srednji rod i množinu, ali i u oblicima koji se tvore iz pridjeva: *есенен* – *есенна* –

есенно – есенни,
каменен – каменна – каменно – каменни.

Postoje i druge riječi u kojima se javljaju udvojeni konsonanti, ali u njima nije riječ o morfološkim promjenama:

- udvojeno *н* se izgovara i piše u nekim glagolima: *дрънна, звънна*
- udvojeno *л* se javlja u nekim turskim riječima: *гюлле, молла, акъллия, пискюллия.*

Ispadanje konsonanata u izgovoru (*елизия (изпадане) на съгласни*)

Prilikom izgovora nekih riječi ne izgovara se konsonant koji se nalazi u sredini ili na kraju riječi.

Na kraju riječi ne izgovara se konsonant *т*, ako se nalazi iza *с*, *ш*: *гост* [гос], *кост* [кос], *мост* [мос], *младост* [младос], *нощ* [нош], *свещ* [свеш], *дъжд* [дъш].

Konsonanti *т* i *д* ne izgovaraju se u kombinaciji od triju konsonanata: *вестник* [весник], *пластмасов* [пласмасоф], *радостна* [радосна], *листче* [лисче], *надеждно* [надежно].